

Спавядальнасць “Дзённікаў” Максіма Танка

Найбольш прыдатнай формай самавыяўлення ў аўтабіяграфічнай прозе ХХ ст. з’яўляецца споведзь, якая можа выконваць як функцыю самастойнага літаратурнага жанру, так і функцыю спавядальнай манеры ў аўтабіяграфічных тэкстах. Спавядальныя інтанацыі ўласцівы кожнаму мастацкаму твору, які заглыблена даследуе ўнутраны свет героя, і для дзённікавай споведзі характэрна не сума штодзённых падзей, а змястоўнасць душэўных феноменаў, іх адкрытасць і шчырасць.

У аўтабіяграфічнай споведзі падзеі “вялікай” гісторыі могуць не мець арганічнага адзінства і насіць эскізны, фрагментарны характар, а вось “наличие “психологии” в форме самоанализа является обязательным условием” [2, с. 240]. Такая проза ўнікальная тым, што “сам писатель делает себя, свою жизнь, собственную судьбу предметом изучения в качестве экзистенции человека и не извне, а изнутри своего “Я” [3, с. 263].

Важнасць праблематыкі “Дзённікаў” Максіма Танка выяўляецца праз іх суаднесенасць з вялікім цэлым, і дзякуючы гэтай суаднесенасці яны становяцца змястоўна ёмістымі і сэнсава важкімі. Споведзь наогул абавязкова патрабуе ўмоўнага ці рэальнага адрасата/чытача. Пытальныя і пабуджальныя канструкцыі заўсёды сведчаць аб прысутнасці адрасата. На своеасаблівы дыялог з абстрактным чытачом можа ўказваць форма “пытанне — адказ”, якая выступае і элементам самаадрасавання, і жаданнем выдзеліць новую міні-тэму.

Танкаўскія запісы сведчаць, што дзённік перастае быць проста ўласным дакументам, ён становіцца паўнаважным мастацкім творам, не страціўшы пры гэтым важкасць аб’ектыўнага дакумента: “Дзённік мой — як дзядоўская торба, запоўненая мімалётнымі думкамі, каляндарнымі датамі, падзеямі, пошукамі ўражанняў. Не ведаю, ці хопіць часу яго перагледзець, прывесці ўсё да нейкага ладу...” [4, с. 329]. Споведзь заўсёды разлічана на ацэнку сябе іншым: ухвальную, асуджальную, але толькі не нейтральную. Спавядальнае слова пра сябе і пра свет у Максіма Танка адкрытае, часам палемічнае: аўтар палемізуе з іншымі людзьмі, іх уяўленнямі. Запісы пісьменніка выяўляюць яго схільнасць да аналітыкі, да ваганняў і сумненняў, імкнення выявіць філасофскую дамінанту часу. Шмат якія занатоўкі Максіма Танка гавораць аб нерэалізаванай патрэбе пісьменніцкага “я” ў самавыяўленні, аб неабходнасці блізкага духоўнага суб’яднага. Пісьменнік-філосаф Танк шчыра прызнаецца, што стаміўся ад чыноўніцкіх пасяджэнняў і бюракратычных папер, ад пазбаўленай магчымасці свабодна пісаць (“Забыўся, калі пісаў вершы. Хутка забуду, як іх пісаць” [4, с. 130]; “Засядаю і засядаю. Прападзі ты прападам такая работа!” [4, с. 129]; “... Выступленні, прыёмы. Мы зусім забылі, што аб нашых поспехах будуць судзіць не па колькасці з’ездаў, пленумаў, вечароў, а па творах. І толькі па творах” [4, с. 109]. Вобраз Максіма Танка на старонках “Дзённікаў” паўстае як вобраз чалавека, стомленага жыццёвымі выпрабаваннямі,

нерэалізаванымі марамі і надзеямі і ў той жа час глыбока ўсхваляванага тагачаснымі праблемамі грамадства.

Дзённікавыя прызнанні беларускага пісьменніка носяць не проста спавядальны характар, але і ацэначны, што дае магчымасць гаварыць пра светапоглядныя ўяўленні мастака: уласнае разуменне і стаўленне да складаных перапляценняў дыялектычна супрацьлеглых якасцей і сіл, успрыняцце свету ў руху і глыбіні. Здольнасць Максіма Танка бачыць супярэчнасці навакольнага свету і сваёй уласнай натуре істотна павялічвае магчымасць спасціжэння іх прыроды, засцерагае аўтара ад догмаў і кансерватызму, сведчыць пра багацце жыццёвага матэрыялу, здольнага ахапіць усю шматграннасць быцця. Імкненне заўважаць схаваную канфліктнасць праблем, агаляць “двайную ісціну” (А. Блок) і ацэньваць яе дыялектычную прыроду ўласціва сапраўднаму таленту. Спавядальная танальнасць, пабудаваная на выяўленні антыноміі ўнутраных супярэчнасцей вобраза “я”, стала вызначальнай прыкметай “Дзённікаў” Максіма Танка.

Спавядальная інтанацыя ў аўтабіяграфічным тэксце можа быць узмоцнена лірызмам, які спрыяе найбольш глыбокаму аўтарскаму самавыяўленню. “Лирическая эмоция, — адзначае В. Халізеў, — это своего рода сгусток, квинтэссенция душевного опыта человека. <...> Лирическое переживание — это своего рода душевное озарение. Оно являет собой результат творческого достраивания и художественного преобразования того, что испытано (или может быть испытано) человеком в реальной жизни” [6, с. 309]. У лірычных перажываннях Максіма Танка прадстаўлена “чаруючая непасрэднасць самораскрыцця аўтара, “распахнутасць” яго ўнутранага свету” [6, с. 315]. І ў той жа час споведзь не ёсць поўнае адмаўленне ад лагічнага мыслення. Лагічны пачатак стварае каркас “Дзённікаў”, на які наліваюцца імпрэсіяністычныя элементы вобразнасці, здольныя выяўляць ідэалы і жыццёвыя каштоўнасці пісьменніка (“Нахмарылася. Пачаў брысаць дождж. Над садам разлёталіся ластаўкі. Некаторыя, прытаміўшыся, садзяцца адпачыць на расчыненых рамах акна. Яны прыпомнілі мне нашу старую пуню, пад саламянай страхой якой любілі гнездзіцца і раніцай сваім шчэбетам будзілі мяне, ахмялелага ад водару духмянага сена” [4, с. 505]). Насычанасць “Дзённікаў” лірычнымі інтанацыямі выводзіць у сферу “высокага лірычна-абагульненага” (В. Халізеў) асэнсавання рэчаіснасці, у сферу анталогічных праблем.

Споведзь з ярка выяўленым лірычным кампанентам фіксуе перажыванні, афарбаваныя агульназначнай суб’ектыўнасцю і эмацыянальнасцю. Роздум Максіма Танка, якому перш за ўсё ўласціва гармонія прыродна-агульнага і асобнага, пазначаны элегічным смуткам, які надае асобе аўтара пазачасавую каштоўнасць. Элегічныя інтанацыі здольны надзяліць “я” пачуццём “индивидуальной вписанности в объективную картину всеобщего жизненного сложения” [5, с. 478]. Але пры гэтым “элегизму чужда идиллическая безграничная слиянность с общей жизнью. ...Элегическое учитыва[ет] как

індывудуальна самоценнае і неповторнае, так і абшчэзначнае, падразумева[ет] возможность сопрнчастнастн людям, прыроде, міру і жызнн в целом” [1, с. 199].

У дзённікавых запісах Максіма Танка лірычны кампанент, афарбаваны агульназначнай суб’ектыўнасцю і эмацыянальнасцю, выяўляе “высшее знание” (В. Халізеў) пра свет і чалавека. Запісы пісьменніка сведчаць, што найважнейшай для яго была ўніверсальная анталагічная праблематыка, здольная фіксаваць пазачасавую каштоўнасць асобы чалавека (“Няспынна марасіць дождж. Колькі было ў маім жыцці такіх слот! І я часта думаю не толькі аб падарожных, якіх застала непагода ў дарозе, але і аб дрэвах, птушках, звярах і аб самой зямлі, бо і ёй сцюдзёна” [4, с. 189—190]). Элегічнае замілаванне шматфарбным жыццём раскрывае глыбінныя сутнасці “я”-асобы мастака слова, яго здольнасць да прасторава-часавай канцэптуальнасці. Выхад да анталагічнай праблематыкі сведчыць аб глыбіні гуманістычных назіранняў пісьменніка, яго духоўна-эстэтычным вопыце.

Характэрная рыса спавядальнай манеры — суб’ектыўнае ўспрыняцце часу, што цягне за сабой то яго падаўжэнне, запаволенасць, а то і паскоранасць. Мастацкім увасабленнем такога адчування часу прозай ХХ ст. стала яе фрагментарнасць. У дзённікавай споведзі ўласна біяграфічны час спалучаецца з гістарычным па-рознаму, часцей за ўсё пераважае ўласна біяграфічны. Сёння можна нават гаварыць аб устойлівай тэндэнцыі пераўтварэння гістарычнага часу ва ўласна біяграфічны, калі гістарычныя падзеі пераходзяць у разрад спадарожных каментарыяў, а ў цэнтры ўспамінаў аказваецца прыватнае быццё пісьменніцкай асобы. Дамінуючая роля прыватных успамінаў мастака, надзвычай адчувальнага да навакольнага свету, не памяншае ступень еднасці яго асобы са сваім часам, а, наадварот, актуалізуе мінулае, павялічвае давер да апісаных падзей.

Асноўная ўвага Максіма Танка ў “Дзённіках” 1980—1990-х гг. скіравана на ўнутранае жыццё свайго “я”, але немалаважнае месца займаюць і знешнія падзеі, бытавыя падрабязнасці, і тут няма супярэчнасцей, бо па вялікім рахунку ўнутранае жыццё паэта выяўляе сябе праз яго знешнія праявы. Злучанасць душэўнага свету “я” са знешнім здольна раскрыць глыбіні падсвядомага не горш за псіхалагічны самааналіз.

Такім чынам, спавядальныя інтанацыі ў дзённікавых запісах Максіма Танка скіраваны не на фіксацыю вынікаў псіхалагічных працэсаў, а на рух душэўных адценняў, зменлівасць і непрадказальнасць іх узаемапераходаў. Споведзь шляхам сінхроннай прысутнасці мінулага, цяперашняга і будучага часу разбурае класічную традыцыю аўтарскага маналагізму, што вядзе да шматаспектнага ўспрыняцця адной і той жа з’явы. Гэта істотна пашырае абсягі ўспрыняцця аўтарскага духоўнага кампанента з яго абвостраным пачуццём ўласнай прысутнасці ў свеце.

Спис літаратуры:

1. Беляева, И. Идея бесконечности в “стихотворениях в прозе” И.С. Тургенева / И. Беляева // *Meninis tekstas: Suvokimas. Analizė. Interpretacija = Художественный текст: Восприятие. Анализ. Интерпретация* : Mokslinių straipsnių rinkinys / Vilniaus pedagoginis universitetas, Liublino Marijos Kiuri-Sklodovskos universitetas, Daugpilio universitetas. — Vilnius, 2006. — № 5. — L. 195—200.
2. Егоров, О.Г. Дневники русских писателей XIX века : исследование / О.Г. Егоров. — М. : Флинта; Наука, 2002. — 288 с.
3. Заманская, В.В. Экзистенциальная традиция в русской литературе XX века. Диалоги на границах столетий / В.В. Заманская. — М. : Флинта; Наука, 2002. — 304 с.
4. Танк, М. Зб. тв. : у 13 т. Т. 10. Дзённікі (1960—1994) / Максім Танк ; рэд. тома А.У. Бразгуноў; падрыхт. тэкстаў і камент. : У.М. Казбярук, А.У. Бразгуноў, А.Р. Шакун ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы. — Мінск : Беларус. навука, 2010. — 919 с.
5. Тюпа, В. Художественность / В. Тюпа // Введение в литературоведение. — М., 1999. — С. 478.
6. Хализев, В.Е. Теория литературы / В.Е. Хализев. Учеб. — 2-е изд. — М. : Высш. шк., 2000. — 398 с.